

de ontstaansgeschiedenis van deze Brabantse stad en haar stadsrecht aan de feiten te toetsen.

Allereerst probeert Camps vast te stellen wanneer het stadsrecht van Den Bosch werd opgetekend. De eerste vermelding van de plaats Den Bosch in de geschriften is in 1179. Vervolgens stelt hij, aan de hand van de namen van personen die in het stadsrecht als getuigen worden genoemd, vast dat het oudste Bossche recht moet zijn opgesteld vóór 1188. Uit deze gegevens concludeert hij vervolgens dat Den Bosch in 1184 haar eerste stadsrecht moet hebben gekregen. Hiermee weerlegt Camps de stelling dat de stadsrechtverlening aan Den Bosch pas in 1195 plaatsgevonden zou hebben en dat de optekening van het recht omstreeks 1230 zou zijn geschied.

Vervolgens gaat hij in op het ontstaan van Den Bosch, waarbij hij kritiek levert op de opvatting dat de stad in 1195 gesticht zou zijn door hertog Hendrik I. Hij vindt deze visie onhistorisch en verwijst haar naar het rijk der fabelen. Daarnaast probeert Camps te achterhalen waar de oorsprong van het Bossche stadsrecht ligt en geeft hij een gedetailleerde beschrijving van de inhoud van het geschrift en de veranderingen die het, tot de opstelling van het *Privilegium Trinitatis* in 1330, heeft ondergaan.

Uit het onderzoek van Camps komt naar voren dat, in tegenstelling tot wat vaak wordt aangenomen, het Bossche stadsrecht als een oorspronkelijke en autonome tekst moet worden gezien; dit in tegenstelling tot de visie van Huizinga, die inhoudt dat het Bossche recht af zou stammen van het Leuvense. Volgens Camps is deze stelling onjuist en zou juist van het omgekeerde sprake zijn, namelijk dat het Leuvense stadsrecht op het recht van Den Bosch is gebaseerd. Vervolgens geeft hij een beschrijving van de invloed die het Bossche stadsrecht op andere steden in Brabant en daarbuiten heeft gehad. Behalve voor Leuven zou het Bossche stadsrecht ook model hebben gestaan voor de stadsrechten van steden in Noord-Holland, zoals Haarlem, en West-Friesland. Het boek wordt afgesloten met twee transcripties en een kopie van de teksten die in het boek worden behandeld.

Camps komt in zijn exposé dus tot conclusies die nogal afwijken van de gangbare opvattingen over het ontstaan van Den Bosch en de oorsprong van het Bossche stadsrecht, maar hij weet deze conclusies goed te onderbouwen. Desondanks blijft het precieze jaar waarin de tekst zou zijn opgesteld onduidelijk. Camps weet aannemelijk te maken dat het stadsrecht van Den Bosch tussen 1179 en 1188 op schrift werd gesteld, maar hoe hij bij het jaar 1184 komt, blijft in nevelen gehuld. Een minpunt van het boek is dat van de Latijnse citaten, die veelvuldig voorkomen, geen vertalingen worden gegeven. Dit neemt echter niet weg dat het een interessant en prettig leesbaar boek is. Camps is er in geslaagd op overtuigende wijze weer te geven dat het Bossche stadsrecht het oudste van ons land is.

Milo van der Burgt

R. E. V. Stuip, C. Vellekoop, ed., *Scholing in de middeleeuwen* (Utrechtse Bijdragen tot de mediëvistiek XIII; Hilversum: Verloren, 1995, 256 blz., f45,-, ISBN 90 6550 264 5).

Onderwijs is van alle eeuwen, alleen de inhoud en de organisatie van de lessen zijn aanmerkelijk veranderd. Deze wijze les valt te leren uit dit boek met elf artikelen over scholing in de middeleeuwen, al past het openingsartikel van H. Sancisi-Weerdenburg eigenlijk niet in deze bundel. Zij gaat namelijk in op het ontstaan van scholen in het antieke Griekenland, waarbij zij geen enkele link legt met de middeleeuwen. De overige bijdragen kunnen in al

hun verscheidenheid wel aan de titel gekoppeld worden. Zij geven informatie over bepaalde geleerden, onderwijsinstellingen, of leermiddelen, in casu de notatie van muziek en het gebruik van schema's en andere geheugensteuntjes.

In de bundel valt verhoudingsgewijs weinig te lezen over het onderwijs in de Nederlanden. Dit is niet zo verwonderlijk, want de eerste universiteit in deze streken werd pas in 1425 gesticht door hertog Filips de Goede in Leuven. Deze instelling wordt enkel zijdelings besproken in de bijdrage van H. de Ridder-Symoens over middeleeuwse universiteiten. Meer aandacht krijgen de diverse stadsscholen in een artikel van A. M. J. van Buuren. Hij vertelt dat er in Zwolle rond 1400 60 tot 80 jongens in een klas zaten en dat er in Gouda in 1407 drie leraren voor minstens 300 kinderen waren. Globaal gesproken werd er dagelijks van 6.00 tot 17.00 uur les gegeven, met slechts enkele tussenuren voor maaltijden, spel en kerkbezoek. Er waren ook weinig boeken en andere leermiddelen beschikbaar (227-228). De auteur laat een conclusie over de kwaliteit van de lessen achterwege, maar die zal onder deze omstandigheden vermoedelijk nooit erg hoog zijn geweest.

De laatste bijdrage in de bundel is van A. Naber en behandelt de opvoeding van Bourgondische edelen. Zij wijst erop dat families als Glymes, Lalaing, Croy, Brederode en Borselen hun kinderen naar de universiteit van Leuven stuurden. Jan van Lannoy maande zijn zoon in een brief uit 1464 dan ook goed onderwijs te volgen, want hijzelf had in de raad van hertog Filips hinder van zijn gebrek aan opleiding. Hij durfde in het gezelschap van 'gestudeerde' raadsheren zelfs niet te spreken uit angst iets verkeerd te zeggen (250). Naber levert geen commentaar op deze 'ontboezeming', hetgeen mij onjuist lijkt. Jan van Lannoy had jarenlang hertog Filips gediend, zowel als krijgsman als diplomaat. Hij was van 1448 tot 1462 stadhouder van Holland en Zeeland geweest. De hofhistoricus Georges Chastellain typeert hem als een 'subtil homme' en een 'sage et beau parlier'. Zou zo'n man van de wereld werkelijk met de mond vol tanden hebben gezeten bij raadsvergaderingen? Het lijkt mij hier dan ook te gaan om literaire fictie of om een frappant voorbeeld van valse bescheidenheid.

Men kan in een bestek van 256 bladzijden uiteraard geen compleet beeld van de scholing in de middeleeuwen aanbieden. De bundel geeft wel een aardig beeld van de algemene ontwikkelingen, maar niet alle artikelen zijn gemakkelijk leesbaar. Het artikel over muzieknotatie is wel erg specialistisch en de foto's met de didactische schema's zijn alleen te doorgronden en te waarderen met kennis van het middeleeuwse schrift. Gelukkig zijn alle Latijnse citaten in de tekst vertaald, want het Latijn behoort allang niet meer tot het vakkenpakket van de moderne leerling. Verder viel mij bij het artikel van Van Buuren op dat alle informatie is ontleend aan R. R. Post, *Scholen en onderwijs in Nederland gedurende de middeleeuwen* uit 1954. Het zou derhalve een goede zaak zijn als er eens een nieuwe studie over scholing in de Nederlanden wordt geschreven. Bij het schrijven daarvan kan deze bundel allicht nuttige aanknopingspunten bieden.

M. J. van Gent

J. A. Bijsterveld, *Laverend tussen kerk en wereld. De pastoors in Noord-Brabant 1400-1570* (proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam; Amsterdam, 1993, 508 blz., ISBN 90 5383 199 1).

De zeden en gewoonten van de geestelijkheid in de jaren voor de reformatie is nog steeds een